

סדרת ניירות עבודה
של הפורום הכלכלי הערבי

**אתגרי החינוך
הפיננסי**

בחברה הערבית בישראל

דו"ח מסכם

רובא אבו ראס מוגרבי וסאמי מיעארי

נייר עבודה מס' 8

פברואר 2025

المنتدى الاقتصادي العربي
הפורום הכלכלי הערבי
Arab Economic Forum

דוח זה מבוסס על סדנאות שהתקיימו בארבעה יישובים בתמיכה של הג'וינט, וזאת במסגרת פעולות בעת חירום של הג'וינט ותמיכתו של הג'וינט בארגוני חברה אזרחית הפעילים בחברה הערבית.

הג'וינט

המחקר נערך בחסות **נָשֵׁר** זהו הבחֹת בִּרְעִיָּה

FISCHER
F|B|C|&|Co

**ENGINEERING
& PROJECTS**

המרכז הרפואי סכנין
المركز الطبي سحنيين
SAKHNIN MEDICAL CENTER

ISAKHOURY
METAL INDUSTRY LTD.
Engineering | Fabrication | Construction

משרד פישר בכר חן וול אוריון ושות'
مكتب فيشر باخر حين وول أوريون وشركائه

הפורום הכלכלי הערבי **הפורום למחקר כלכלי-חברתי ותכנון אסטרטגי**

הפורום הכלכלי הערבי (ע"ר) (The Arab Economic Forum) הוא מוסד עצמאי, א-פוליטי, ללא מטרות רווח, המתמחה במחקר מדעי ויישומי בנושאים חברתיים-כלכליים בקרב החברה הערבית-פלסטינית בישראל. חשיבותו הייחודית של הפורום נובעת מהתמקדותו בחקר סוגיות כלכליות וחברתיות והשלכותיהן על החברה הערבית בישראל, וכן מיכולתו ליישם פרויקטים שמטרתם להוביל לשינוי משמעותי במעמדה הכלכלי והחברתי של החברה הפלסטינית בישראל. הפורום תומך באסטרטגיות פעולה של מקבלי החלטות, דבר התורם להתמודדות עם האתגרים הכלכליים והחברתיים העומדים בפני הקהילה הערבית-פלסטינית בישראל.

הפורום מייחס חשיבות רבה לתהליכים החברתיים והכלכליים ולכוחם בעיצוב פניה של החברה הערבית, בהקשר של השסע האתני והפערים הכלכליים-חברתיים הקיימים בין המיעוט הערבי המוחלש לרוב היהודי בישראל. כמו כן, הפורום מדגיש את חשיבות חיזוקם וקידומם של אנשי ונשות עסקים בחברה הערבית, כמנוע עיקרי לחיזוק כלכלתה.

כתרגום מעשי-יישומי של תוצאות מחקריו בגין דרכי ההעצמה של היכולות הכלכליות-חברתיות של החברה הערבית, הקים הפורום הכלכלי הערבי את מועדון אנשי ונשות העסקים הערבים אשר נועד לפתח ולהעצים אנשי ונשות עסקים ויזמים ערבים.

הפורום הכלכלי הערבי מקדם את מטרותיו האמורות דרך העצמת אנשי ונשות העסקים הערבים וסיוע בפיתוח יכולותיהם; עידוד יזמים ערבים ותרבות יזמית ערבית בארץ; הקמת אירועים ופעילויות שונות להעברת המסרים החינוכיים-מדעיים של הפורום באמצעות מחקר, זאת נוסף להעברת קורסים וארגון כנסים.

מסמך זה כלול בסדרה של דוחות ומסמכי מדיניות מטעם הפורום הכלכלי הערבי. במסגרת הפעילות לחיזוק מצבה הכלכלי-חברתי של האוכלוסייה הערבית בישראל, הפורום מפרסם דוחות רבעוניים בנושאים מאקרו-כלכליים שיש להם חשיבות מכרעת לחברה הערבית. בכל רבעון יתפרסם דוח קצר וממוקד סביב ההתפתחויות המרכזיות בתחום מוגדר ובעל השלכות רחבות על חיי הציבור הערבי.

תוכן עניינים

**אתגרי
החינוך
הפיננסי**
בחברה
הערבית
בישראל
דו"ח מסכם

4	תמצית
5	מבוא
7	התרשמות כללית
8	סוגיות מרכזיות משותפות
8	חוסר ידע ומודעות פיננסית
9	קשיים בניהול תקציב משפחתי
9	חינוך פיננסי במשפחה
10	אתגרים בחיסכון והשקעה
10	חששות כלכליים ופוליטיים
11	צורך בהכוונה מקצועית
11	סיכום ודיון
13	נספחים
13	פירוט מדגם המשתתפים
13	תדריך הריאיון

אתגרי החינוך הפיננסי

בחברה הערבית בישראל

דו"ח מסכם

רובא אבו ראס מוגרבי וסאמי מיעארי

1 תמצית

במסגרת הפעילות של הפורום הכלכלי הערבי (The Arab Economic Forum) – מוסד עצמאי ללא מטרות רווח המתמחה במחקר מדעי ויישומי בנושאים חברתיים-כלכליים בקרב החברה הערבית-פלסטינית בישראל – נערך מחקר מקיף בנושא חינוך פיננסי. חשיבותו הייחודית של הפורום נובעת מהתמקדותו בחקר סוגיות כלכליות וחברתיות והשלכותיהן על החברה הערבית-פלסטינית, וכן ביכולתו ליישם פרויקטים שמטרתם להוביל לשיפור משמעותי במצבה הכלכלי והחברתי של החברה הפלסטינית בישראל, ולתמוך באסטרטגיות פעולה של מקבלי החלטות, דבר התורם להתמודדות עם האתגרים הכלכליים והחברתיים העומדים בפני הקהילה הערבית-פלסטינית בישראל.

המחקר מתבסס על מתודולוגיה איכותנית המשלבת קבוצות מיקוד וניתוח תוכן מעמיק. הבחירה במתודולוגיה זו נבעה מהצורך להבין את סוגיות החינוך הפיננסי בהקשרים תרבותיים, חברתיים ופוליטיים, שלא ניתן לחשוף באמצעות כלים כמותיים בלבד. הדינמיקה הקבוצתית אפשרה למשתתפים לשתף את חוויותיהם וקשייהם, ולחשוף היבטים שטרם נחקרו בתחום.

במסגרת מחקר זה, נערכו ארבע סדנאות מעמיקות שכללו סך הכול 67 משתתפים (70% נשים ו-30% גברים) במגוון יישובים המייצגים את המרקם המורכב של האוכלוסייה הערבית במדינה. הסדנאות התקיימו בעכו (22 משתתפות, נשים בלבד), טורעאן (18 משתתפות, נשים בלבד), עין חוד (12 משתתפים, נשים וגברים) וטמרה (15 משתתפים, נשים וגברים) – בחירה המרכיבה מדגם מייצג של החברה הערבית על גווניה השונים (ערים מעורבות, ערים ערביות, כפרים ערביים).

למשתתפים בכל סדנה הוצגו שאלות מובנות ופתוחות, המבוססות על תדריך ריאיון אשר מעניק מסגרת מנחה לדין פורה ומעמיק בנושא החינוך הפינוסי. מטרתו העיקרית היא לתרום לידע של המשתתפים ולעודד שיח פתוח בנושא. באמצעות שיתוף פעולה ודיאלוג, התדריך אפשר הבנה מעמיקה יותר של האתגרים וההזדמנויות הקשורים לחינוך פינוסי בחברה הערבית. הוא התמקד בשאלות מרכזיות והזמין את המשתתפים לקחת בו חלק פעיל, לשתף מחשבות ולתרום לעיבוד הנושא בצורה מקיפה ומרתקת.

ממצאי המחקר מצביעים על חוסר ידע פינוסי בסיסי בקרב החברה הערבית בישראל, בייחוד בתחומים כגון חיסכון, ריבית וניהול תקציב. משתתפים רבים התמודדו עם קשיים משמעותיים בניהול תקציב משפחתי ובאיזון בין הכנסות להוצאות. כמו כן נמצא כי היעדר חינוך פינוסי במסגרת המשפחה מעמיק פערים בין-דוריים בידע פינוסי. תחום החיסכון וההשקעה בלט כאתגר מרכזי, בשל מחסור במודעות ופחד מסיכונים. גורמים חברתיים ופוליטיים, כגון אי-יציבות תעסוקתית וחשש מאבטלה, הוסיפו מגבלות משמעותיות על יכולת התכנון הכלכלי של המשתתפים.

עם זאת, המשתתפים הביעו עניין רב ברכישת כלים מעשיים לניהול פינוסי, המותאמים לצורכיהם התרבותיים והחברתיים, במטרה לשפר את מצבם הכלכלי ולקדם מוביליות חברתית-כלכלית. דוח זה מציג ניתוח מקיף של הממצאים, והוא מורכב מחמישה חלקים מרכזיים: התרשמות כללית, סוגיות מרכזיות משותפות, סיכום ממצאים, פירוט מדגם המשתתפים ותדריך הריאיון.

מבוא 2

בעידן של מורכבות כלכלית גוברת, חינוך פינוסי הפך לנדבך מרכזי בהעצמת פרטים וקהילות, ומסייע רבות לפרטים בקבלת החלטות מושכלות לגבי רווחתם הכלכלית. עם זאת, התפלגות הידע והמימונויות הפינוסיות אינה אחידה לכל מגזרי החברה, וקבוצות מיעוט נתקלות לעיתים קרובות באתגרים ייחודיים בגישה ובהפקת תועלת מחינוך פינוסי. דוח זה מתמקד במצב החינוך הפינוסי בקרב החברה הערבית בישראל – קבוצת מיעוט משמעותית שהתמודדה היסטורית עם פערים חברתיים-כלכליים.

האוכלוסייה הערבית בישראל, המהווה כ-21% מכלל אוכלוסיית המדינה, מתמודדת זה זמן רב עם אתגרים כלכליים, בהם רמות הכנסה נמוכות יותר בהשוואה לרוב היהודי, שיעורי אבטלה גבוהים יותר, גישה מוגבלת לשירותים פינוסיים ועוד. פערים אלה אינם כלכליים גרידא, אלא שזורים עמוקות בגורמים חברתיים, תרבותיים ופוליטיים המעצבים את ההתנהגויות והעמדות הפינוסיות בקהילה הערבית. בהקשר זה, חינוך פינוסי מתגלה ככלי קריטי לגישור על פערים וטיפול העצמה כלכלית.

הפערים בחינוך הפינוסי בין החברה הערבית והחברה היהודית בישראל משקפים הבדלים עמוקים בין שתי החברות, הנובעים מגורמים כלכליים, תרבותיים

וחברתיים. האוכלוסייה הערבית בישראל סובלת כאמור זה שנים מרמות הכנסה נמוכות יותר, שיעורי אבטלה גבוהים יותר, וגישה מוגבלת למוסדות פיננסיים בהשוואה לאוכלוסייה היהודית (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2022).¹ מחקר של לוסרדי ומיטשל (Lusardi and Mitchell, 2014)² מצא כי חוסר גישה לחינוך פיננסי מביא לפערים משמעותיים ביכולת לנהל תקציב ולקבל החלטות כלכליות מושכלות.

גם גורמים תרבותיים – כגון תפיסת סיכון נמוכה יותר בקרב החברה הערבית והיעדר מסורת של השקעה פיננסית – מחריפים את הפערים הללו.³ (Hofstede, 2001) נתונים מבנק ישראל (2024)⁴ מצביעים על כך שתוכניות חינוך פיננסי קיימות בישראל אינן נגישות במידה מספקת לציבור הערבי, בשל מחסומים שפתיים ותרבותיים. לדוגמה, בעוד שמוסדות פיננסיים יהודיים מציעים הדרכות וכלים דיגיטליים מתקדמים, רוב החומרים אינם מתורגמים לערבית ואינם מותאמים להקשר החברתי של החברה הערבית.⁵ (OECD, 2020)

הפערים אינם רק עניין של ידע, אלא גם של אמון בגופים פיננסיים. מחקרם של פירי ומוריס (Perry & Morris, 2005)⁶ מראה כי בקרב קבוצות מיעוט, החשש ממוסדות רשמיים מגביר את ההעדפה להסתמך על מערכות לא-פורמליות של תמיכה כלכלית, כגון משפחה או חברים. כתוצאה מכך, לחברה הערבית בישראל יש פחות כלים לזהות הזדמנויות פיננסיות מודרניות ולהתמודד עם אתגרי הכלכלה הדיגיטלית.

חינוך פיננסי הוא כלי מפתח בקידום מוביליות חברתית-כלכלית, בייחוד בקרב אוכלוסיות מוחלשות כמו החברה הערבית בישראל. מוביליות חברתית מוגדרת כיכולת של פרט או של קבוצה לשפר את מעמדם החברתי-כלכלי – במהלך חיי אדם או ביחס לדורות קודמים. לפיכך חינוך פיננסי אינו רק הקניה של ידע כלכלי, אלא גם מנגנון להעצמת כישורים מעשיים ותפיסות המאפשרים לאנשים לתכנן ולנהל את עתידם הכלכלי באופן מושכל. מחקר זה בוחן את האתגרים וההזדמנויות של החינוך הפיננסי בחברה הערבית, תוך הדגשת השפעתו האפשרית על מוביליות חברתית, מתוך מטרה לצמצם פערים בין-דוריים ולטפח שוויון הזדמנויות כלכלי.

- 1 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מדדי כלכלה לאוכלוסייה הערבית בישראל. (2022)
- 2 Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5- 44.
- 3 Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. Sage.
- 4 בנק ישראל, חינוך פיננסי בחברה הערבית – מנוף לצמיחה וצמצום פערים (2024).
- 5 OECD. (2020). *PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart about Money?* OECD Publishing.
- 6 Perry, V. G., & Morris, M. D. (2005). Who is in control? The role of self-perception, knowledge, and income in explaining consumer financial behavior. *Journal of Consumer Affairs*, 39(2), 299 -313.

הרציונל לדוח זה הוא ההכרה שחינוך פיננסי אפקטיבי חייב להיות מותאם לצרכים הספציפיים, להקשרים התרבותיים ולאתגרים של אוכלוסיית היעד. מחקר זה מיועד לגשר על פער זה על ידי חקירת המצב הנוכחי, האתגרים וההזדמנויות לחינוך פיננסי בקרב החברה הערבית בישראל.

שאלות המחקר המרכזיות הן:

1 מהם האתגרים המרכזיים בתחום החינוך הפיננסי בחברה הערבית בישראל?

2 כיצד מאפיינים תרבותיים, חברתיים ופוליטיים משפיעים על האתגרים הללו?

3 אילו פתרונות מעשיים ניתן להציע לשיפור המצב?

המטרה העיקרית של המחקר היא לזהות פערים מרכזיים ולספק המלצות מותאמות לקובעי מדיניות ולמובילי תוכניות חינוכיות.

מחקר זה מפעיל מתודולוגיית מחקר איכותנית, בהנחיית ארבע קבוצות מיקוד מעמיקות ביישובים ערביים שונים בישראל. גישה זו אפשרה חקירה מדויקת של עמדות, חוויות ותפיסות הקשורות לחינוך פיננסי בקהילה. קבוצות המיקוד נבחרו באופן אסטרטגי כדי לייצג חתך של החברה הערבית, כולל משתתפים מערים מעורבות, ערים ערביות וכפרים, תוך הבטחת פרספקטיבה מקיפה על הנושא.

המתודולוגיה האיכותנית נבחרה בשל יכולתה לחשוף חוויות ותפיסות עמוקות שאינן מתגלות במחקר כמותני. יחד עם זאת, המחקר נערך מתוך מודעות למגבלות של מתודולוגיה זו, כגון מדגם קטן והטיה אפשרית של משתתפים. לפיכך, אנו ממליצים על מחקרי המשך כמותניים שיבחנו את הממצאים באופן מייצג לכלל האוכלוסייה הערבית.

ההשלכות של מחקר זה חורגות מעבר לעניין אקדמי. שפיכת אור על הצרכים והאתגרים הספציפיים שעומדים מאחורי הקהילה הערבית בתחום החינוך הפיננסי, עשויה לסייע להחלטות מדיניות, להדריך את פיתוחן של תוכניות חינוכיות, ובסופו של דבר לתרום לצמצום פערים כלכליים ולקידום מיומנות פיננסית.

3 התרשמות כללית

מחקר זה מהווה נדבך חשוב בהבנת האתגרים והצרכים הייחודיים של החברה הערבית בתחום החינוך הפיננסי, ומספק תובנות חיוניות לפיתוח תוכניות התערבות ומדיניות מותאמות, בהתאם למטרות ולחזון של הפורום הכלכלי הערבי. המחקר חושף באופן בולט את ההשפעה המשמעותית של המדיניות השלטונית והביורוקרטיה על ההתנהלות הפיננסית של החברה הערבית, זאת בשילוב חסמים תרבותיים וחברתיים.

כמו כן ניכר מחסור משמעותי בידע ובמודעות הפיננסית בקרב המשתתפים. רבים מהם מתקשים בהבנת מושגים בסיסיים בתחום הפיננסי, כגון מע"מ, ריבית, מסגרת אשראי ופנסיה. חוסר ידע זה משפיע באופן ישיר על יכולתם לנהל את כספם באופן

יעיל ולקבל החלטות כלכליות מושכלות. נושא מרכזי שעלה בכל הקבוצות הוא הקושי בניהול תקציב ביתי. משתתפים רבים דיווחו על חוסר יכולת לנהל מעקב מסודר אחר הוצאות והכנסות, והדבר מוביל למצב שבו לרוב ההוצאות עולות על ההכנסות. כתוצאה מכך, רבים מתקשים לחסוך או להשקיע לטווח ארוך.

נקודה מעניינת נוספת היא היעדר שיח פיננסי במסגרת המשפחה. רוב המשתתפים דיווחו כי אינם משתפים את ילדיהם בעניינים הכספיים של המשפחה – מצב שעלול להוביל להתמשכות חסכי הידע גם בדור הבא.

כמו כן עלו בקרב המשתתפים חששות רבים בנוגע לעתיד הכלכלי, בייחוד לנוכח המצב הפוליטי והביטחוני במדינה. משתתפים הביעו דאגה לגבי יציבות תעסוקתית, השפעות אפשריות של מלחמה על הכלכלה, ואי-ודאות כללית לגבי העתיד הפיננסי.

לבסוף, עלה צורך ברור בקבלת כלים מעשיים וידע קונקרטי בנושאי ניהול כלכלי, חיסכון והשקעה. משתתפים הביעו רצון ללמוד ולשפר את מצבם הכלכלי, אך חשו כי חסרים להם המשאבים והידע הנדרשים לשם כך. ההתרשמות הכללית מצביעה על צורך בתוכניות חינוך פיננסי מותאמות, שיתמודדו עם האתגרים הייחודיים של החברה הערבית, תוך התחשבות בהקשר התרבותי, החברתי והפוליטי הרחב יותר.

4 סוגיות מרכזיות משותפות

חוסר ידע ומודעות פיננסית

חוסר ידע והיעדר מודעות פיננסית מהווים אתגר מרכזי בקרב המשתתפים והמשתתפות מהחברה הערבית. המשתתפים בכל ארבע הקבוצות הביעו קושי משמעותי בהבנת מושגים פיננסיים בסיסיים. לדוגמה, במפגש בעין חוד עלה כי המשתתפים אינם בקיאים במושגים כגון מס (בכלל), מע"מ (בפרט), ביטוח, פנסיה, ריבית, מסגרת אשראי, ניהול הלוואה וכו'. בטמרה ציינו המשתתפים כי הכנסת הבית, סל קניות, הוצאות, סוגי הוצאות, אינפלציה, תפקיד בנק ישראל, מע"מ וכד', הם מושגים שאין לחברה הערבית מודעות לגביהם. חוסר ידע זה משפיע ישירות על יכולתם להתמודד עם עניינים כספיים יומיומיים, כולל קניות בסיסיות.

יתרה מזאת, קיים קושי בהבנת חשבונות ומסמכים פיננסיים. בעכו, למשל, רוב המשתתפות שיתפו כי הן לא עוסקות כלל הוצאות חשמל, מים וארנונה, אלא סומכות על בן הזוג. גם כשהן אלו המבצעות את התשלום, הן לא קוראות על מה הן משלמות בדיוק, למשל עלות מטר הארנונה. חשוב לציין כי חוסר המודעות חל גם על זכויות כלכליות שונות, המגיעות לאזרחים מהמדינה.

קשיים בניהול תקציב משפחתי

ניהול תקציב משפחתי מהווה אתגר משמעותי עבור רבים מהמשתתפים והמשתתפות, ללא שום קשר לרקע המגדרי, התעסוקתי וההשכלתי, ומתבטא בכמה אופנים:

- 1 חוסר יכולת לנהל מעקב מסודר אחר הוצאות והכנסות.
- 2 קושי באיזון בין הכנסות להוצאות, כך שלרוב ההוצאות גדולות מההכנסות.
- 3 חוסר הבחנה בין סוגי הוצאות (קבועות, שוטפות, מזדמנות, תקופתיות).

בעין חוד רוב המשתתפים שיתפו כי אינם רושמים הוצאות והכנסות, ועקב כך ההוצאות עולות על ההכנסות בדרך כלל.

בטורעאן התקשו המשתתפות להבחין בין הוצאות קבועות, שוטפות, מזדמנות ותקופתיות. אי-הבנת הוצאות אלו מקשה עליהם לנהל את משק הבית הכלכלי.

חינוך פיננסי במשפחה

היעדר חינוך פיננסי במסגרת המשפחה מהווה אתגר משמעותי בקרב המשתתפים והמשתתפות. הסוגיה מתבטאת בכמה היבטים:

- 1 חוסר שיתוף ילדים בנושאים כספיים של המשפחה.
- 2 קושי בהצבת גבולות כלכליים לילדים.
- 3 חוסר ידע וכלים בנוגע לאופן בו כיצד לחנך ילדים בנושאים פיננסיים.

במפגש בטמרה עלה כי הם לא משתפים את ילדיהם בהוצאות הבית כולל מים, חשמל, ארנונה, אוכל, הוצאות אחרות וכו'. עוד הצביעו המשתתפים בטמרה על כמה גורמים מרכזיים המקשים על חינוך פיננסי במשפחה. הם תיארו פער משמעותי בין תפיסת העולם הכלכלית של ההורים לזו של ילדיהם – הילדים נוטים להתמקד יותר בצרכים חומריים מיידיים, בעוד ההורים מנסים לקדם ראייה כלכלית ארוכת טווח.

השפעת הטכנולוגיה והעולם הדיגיטלי על הילדים משנה את תפיסתם הכלכלית ואת אופן צריכת המידע שלהם, כי דרך אמצעים אלה הם נחשפים למגוון רחב של מידע ודעות, חלקו מנוגד למידע המסורתי שקיבלו מהוריהם. יתרה מזאת, לעיתים הילדים חשים שיש להם ידע עדכני יותר בנושאים פיננסיים מורדניים, מה שיכול ליצור בהם אי-אמון בידע של ההורים. קיימים גם הבדלים משמעותיים בין הדורות בתפיסת עולם העבודה ובציפיות לגבי שכר ותנאי העסקה. כל אלה יוצרים מצב מורכב שבו ההורים מתקשים להעביר ידע פיננסי לילדיהם ולקיים דיאלוג משמעותי בנושאי כלכלה משפחתית.

אתגרים בחיסכון ובהשקעה

חיסכון והשקעה מהווים אתגר משמעותי בקרב המשתתפים והמשתתפות. במפגש בטורעאן, למשל, ניכר כי לרוב המשתתפות אין תוכנית חיסכון קבועה, כלומר סכום חיסכון שמופקד באופן קבוע לחשבון הבנק ללא שום קשר לנסיבות. האתגרים בתחום זה הם:

- 1 חוסר יכולת לחסוך באופן קבוע, בעיקר בשל הכנסות נמוכות או הוצאות גבוהות.
- 2 חוסר ידע לגבי אפשרויות השקעה. כמו כן, אין מודעות לצורך בהשקעה ובחיסכון, גם בהכנסה מוגבלת.
- 3 בטרם, למשל, עלה כי בקרב החברה הערבית יש ידע מועט לגבי השקעה ולשם מה היא נחוצה.
- 3 קושי בתכנון כלכלי לטווח ארוך.

מלבד האתגרים בחיסכון, קיים פחד משמעותי מהשקעות. כפי שעלה במפגש בטרם, גם כאשר המשתתפים מבינים את חשיבותו של החיסכון, קיים חוסר מודעות ניכר לגבי אפשרויות השקעה עקב אותו פחד.

החשש מהשקעות נובע מכמה גורמים – פחד מהלא נודע, חשש מסיכונים פיננסיים, וקושי בהטמעת רעיונות חדשניים בתחום הפיננסי. חוסר הידע והניסיון בתחום ההשקעות מגביר את תחושת אי-הוודאות ומונע מרבים לנצל הזדמנויות להגדלת הונום ושיפור מצבם הכלכלי לטווח ארוך.

חששות כלכליים ופוליטיים

חששות כלכליים ופוליטיים מהווים גורם משמעותי בהתנהלות הפיננסית של המשתתפים מהחברה הערבית. במפגש בעין חוד, למשל, עלו חששות מתחומים אלה – במקרה של מלחמה, מה עושים? איך מתמודדים? החששות העיקריים כוללים:

- 1 דאגות לגבי השפעות המצב הפוליטי והביטחוני על הכלכלה האישית.
- 2 חשש מאבטלה ואי-יציבות תעסוקתית.
- 3 חוסר ביטחון כלכלי בזמן מלחמה או משבר.

המשתתפים בטרם הביעו מגוון חששות כלכליים ופוליטיים המשפיעים באופן משמעותי על התנהלותם הפיננסית. דאגות אלו כוללות חששות עמוקים לגבי העתיד הכלכלי בצל המצב הביטחוני, ובעיקר בהקשר של מלחמה. הם הביעו פחד ממשי מאובדן מקום עבודתם, מה שמדגיש את חוסר היציבות התעסוקתית המורגשת בקרב החברה הערבית.

יתרה מזאת, רוב המשתתפים בקבוצות העלו דאגות נרחבות לגבי עתידם הכלכלי במדינת ישראל, כולל חששות מפני אפשרות של סנקציות על עובדים ערבים ומיעוט הזדמנויות תעסוקה. חששות אלו אינם תיאורטיים בלבד; הם משפיעים באופן ישיר

אתגרי החינוך הפיננסי

בחברה
הערבית
בישראל

דו"ח מסכם

על ההתנהלות הכלכלית היומיומית של המשתתפים, מגבילים את יכולתם לתכנן לטווח ארוך, ומשפיעים על החלטות פיננסיות חשובות כגון חיסכון, השקעות, ותכנון קריירה. מצב זה יוצר אווירה של אי-ודאות כלכלית מתמשכת, המקשה על בניית ביטחון פיננסי ארוך טווח בקרב החברה הערבית בישראל.

■ צורך בהכוונה מקצועית

הצורך בהכוונה מקצועית בנושאים פיננסיים עלה כסוגיה מרכזית בכל הקבוצות שהשתתפו במחקר. המשתתפים הביעו תסכול מהיעדר כלים, יכולת תכנון, ומחשבה אסטרטגית בנושאים פיננסיים, וציינו את החוסר המשמעותי בגורמי ייעוץ מקצועיים נגישים. חוסר זה מתבטא בכמה היבטים מרכזיים: ראשית, קיים מחסור במקורות מידע אמינים ונגישים בנושאים פיננסיים. שנית, ישנו רצון עז לרכוש כלים מעשיים לניהול כלכלי נכון ויעיל. שלישית, עלה צורך ברור בהדרכה מקיפה לגבי אפשרויות השקעה וחסכון.

לדוגמה, בעכו גילו המשתתפים עניין רב בנושאים כגון ניהול חסכונות בבית ובבנק, ניהול השקעות, ואף ביקשו מידע לגבי פתיחת עסקים חדשים והכדאיות שבכך. למרות הרצון הברור ללמוד ולשפר את מצבם הכלכלי, המשתתפים חשו כי חסרים להם המשאבים והידע הבסיסיים הנדרשים להתקדמות בתחום זה. מצב זה מדגיש את הצורך הדחוף בפיתוח תוכניות הדרכה והכוונה פיננסית מותאמות לצורכי החברה הערבית, שיספקו לא רק ידע תיאורטי אלא גם כלים מעשיים ליישום בחיי היומיום.

5 סיכום ודיון

הממצאים מצביעים על אתגרים מורכבים הנובעים משילוב של חוסר ידע בסיסי, קשיים בניהול תקציב והיעדר חינוך פיננסי במסגרת המשפחה, זאת מלבד החששות הכלכליים והפוליטיים המעצימים את הקושי בתכנון פיננסי לטווח ארוך. המחקר מאיר את הפער המשמעותי בין הצרכים הפיננסיים של המשתתפים לבין המשאבים והידע העומדים לרשותם. התמודדות עם פער זה דורשת גישה רב-ממדית, המשלבת חינוך, הכוונה מקצועית, ושינוי תפיסתי ברמה החברתית וברמה המשפחתית.

אי-הבנת מושגים פיננסיים בסיסיים כגון מע"מ, ריבית ופנסיה, מדגישה את הצורך בתוכניות חינוך פיננסי המותאמות ספציפית לצורכי האוכלוסייה הערבית, תוך התחשבות בייחודה התרבותי והחברתי. יישום תוכניות מותאמות עשוי לא רק לשפר את הרווחה הכלכלית של הפרטים, אלא גם לתרום לחיזוק החוסן הכלכלי של החברה הערבית בכללותה. הקושי בניהול תקציב משפחתי, שעלה כנושא מרכזי בכל קבוצות המיקוד, מחזק את הטענה כי ידע פיננסי תיאורטי אינו מספיק, ויש צורך בהקניית מיומנויות מעשיות לניהול כלכלי יומיומי.

ההיעדר הבולט של חינוך פיננסי במסגרת המשפחה מעלה שאלות מעניינות לגבי העברה בין-דורית של ידע פיננסי בחברה הערבית. ממצא זה מעלה את הצורך

לחקור בעתיד את הדינמיקה המשפחתית סביב נושאים כלכליים ואת השפעתה על התנהלות פיננסית של הדור הצעיר.

האתגרים בחיסכון ובהשקעה שזוהו במחקר מדגישים את הצורך בגישה הוליסטית לחינוך פיננסי, המשלבת הקניית ידע והתמודדות עם חסמים פסיכולוגיים וחברתיים. הפחד מהשקעות והחשש מסיכונים פיננסיים מצביעים על הצורך בתוכניות שלא רק מספקות מידע, אלא גם מטפלות בתפיסות ובעמדות כלפי כסף וניהול פיננסי.

מבחינה מתודולוגית, השימוש בקבוצות מיקוד אפשר לנו לקבל תמונה עשירה ומעמיקה של החוויות והתפיסות הפיננסיות בחברה הערבית. עם זאת, יש להכיר במגבלות המתודולוגיה, בהן הסתמכות על מדגם קטן יחסית וההטיה האפשרית של משתתפים שבחרו להשתתף במחקר. מחקרי המשך כמותניים יכולים להשלים את התמונה ולבחון את מידת ההכללה של הממצאים לאוכלוסייה הרחבה יותר.

ממצאי המחקר מדגישים את תפקידו המרכזי של חינוך פיננסי בקידום מוביליות חברתית-כלכלית בקרב החברה הערבית. חוסר ידע פיננסי – הכולל חוסר מודעות למושגים בסיסיים כמו חיסכון והשקעה – מצמצם את יכולתם של הפרטים לשפר את מצבם הכלכלי ולתכנן לטווח ארוך. באופן זה, החינוך הפיננסי יכול לשמש גשר לשינוי תפיסתי ומעשי, המאפשר לפרטים ולמשפחות להתמודד עם חסמים מבניים וחברתיים ולמנף הזדמנויות לשיפור כלכלי. על ידי פיתוח תוכניות חינוך פיננסי מותאמות תרבותית ושימת דגש על העברת ידע בין-דורי, ניתן לא רק לחזק את החוסן הכלכלי של החברה הערבית, אלא גם לתרום לצמצום אי-שוויון ולהגברת מוביליות חברתית ברמה הלאומית.

מבחינה יישומית, ממצאי המחקר מצביעים על הצורך בפיתוח תוכניות חינוך פיננסי מקיפות ורב-ממדיות עבור החברה הערבית. תוכניות אלו צריכות לכלול לא רק הקניית ידע, אלא גם פיתוח מיומנויות מעשיות, התמודדות עם חסמים פסיכולוגיים, והתייחסות להקשר החברתי-פוליטי הרחב. יתרה מזאת, יש לשקול פיתוח תוכניות המכוונות למשפחה ככלל, ולא רק כפרטים, כדי לטפל בסוגיית העברת הידע הפיננסי בין הדורות.

בישראל קיימות תוכניות חינוך פיננסי, אך הן אינן נגישות דיין לחברה הערבית בשל מחסומים תרבותיים ושפתיים. לפיכך יש צורך בהתאמה של תוכניות אלו להקשר התרבותי-חברתי הייחודי של החברה הערבית. אנו ממליצים על הקמת תוכנית חינוך פיננסי המיועדת למשפחות ערביות, אשר תכלול:

- 1 קורסים ללא תשלום ובשפה הערבית, בניהול תקציב משפחתי;
- 2 סדנאות לחינוך פיננסי לילדים בבתי הספר;
- 3 שיתוף פעולה עם בנקים מקומיים להנגשת ייעוץ פיננסי.

לסיכום, מחקר זה תורם להבנתנו את מצב החינוך הפיננסי בחברה הערבית בישראל ומדגיש את הצורך בגישה מותאמת תרבותית ורב-ממדית. הממצאים מציעים כיווני מחקר עתידיים חשובים, כולל בחינה מעמיקה יותר של ההשפעות הבין-דוריות על התנהלות פיננסית ופיתוח והערכה של תוכניות התערבות מותאמות.

נספחים

נספח א: פירוט מדגם המשתתפים

מס' קבוצה	שם קבוצה	מספר משתתפים	הערות	מגדר	טווח גילים	תעסוקה	רמת השכלה
1	עכו	22	עיר מעורבת	נשים בלבד	30-50	חלק מועסקות וחלק לא	נמוכה
2	טמרה	15	עיר ערבית	נשים וגברים	30-55	כולם מועסקים	גבוהה
4	עין חוד	12	כפר	נשים וגברים	40-65	חלק מועסקים וחלק לא	נמוכה
5	טורעאן	18	כפר	נשים בלבד	30-60	חלק מועסקות וחלק לא	מגוון

נספח ב: תדריך הריאיון

אתגרי החינוך הפיננסי

בחברה הערבית בישראל

דו"ח מסכם

1 מהן התחושות שלכם בנוגע לנושאים פיננסיים (האם יש לכם חששות או דאגות מסוימים שקשורות לניהול הכספים)? תנו דוגמאות (חששות לנהל חשבון, לנהל תקציב בית, לעשות פעולות דיגיטליות וכו').

2 עד כמה אתם מרגישים שיש לכם מספיק ידע ויכולות לנהל את הכספים שלכם באופן יעיל?

3 מהם הקשיים והאתגרים העיקריים שאתם נתקלים בהם בנושא ניהול הכספים האישיים? תנו דוגמאות.

4 מה מתוך קשיים ואתגרים אלו יכול להשפיע על תחושת הביטחון שלכם, מאיים עליכם או יכול להשפיע באופן שלילי על התוכניות שלכם לעתיד?

5 מהן לדעתכם הסיבות לקשיים שציננתם (למשל, להיותכם מהחברה הערבית, חוסר ידע, מאפיינים אישיים, תנאי חיים, מצב משפחתי, מצב חברתי, מדיניות וכו')?

6 כיצד אתם רואים את עצמכם פותרים את האתגרים הכספיים? עד כמה אתם מרגישים בנוח לשתף את הסובבים אותם?

7 כיצד אתם חוסכים או משקיעים כסף? יש לכם דרך מסוימת שאתם עוקבים אחריה או שזה משתנה מפעם לפעם?

8 כשאתם צריכים לקנות משהו או להוציא כסף למטרה כלשהי - איך אתם מחליטים אם זה שווה את ההוצאה? האם אתם חושבים גם על השפעות ארוכות טווח של ההוצאה?

9 אילו ידע או כלים אתם מעוניינים לרכוש כדי להשפיע על התנהלות הכספים שלכם באופן חיובי?

10 מהם הדברים שאתם מעוניינים ללמוד בעיקר בנושא ניהול כספים? מהן הנושאים שתמצאו להם מקום בהם יותר?

REPORTS SERIES
OF ARAB ECONOMIC FORUM

THE CHALLENGES OF FINANCIAL EDUCATION IN ARAB SOCIETY IN ISRAEL

SUMMARY REPORT

RUBA ABURASS MOGRABE AND SAMI MIAARI

REPORT NO. 8

FEBRUAR 2025

المنتدى الاقتصادي العربي
الפורوم הכלכלי הערבי
Arab Economic Forum

דוח זה מבוסס על סדנאות שהתקיימו בארבעה יישובים בתמיכה של הג'וינט, וזאת במסגרת פעולות בעת חירום של הג'וינט ותמיכתו של הג'וינט בארגוני חברה אזרחית הפעילים בחברה הערבית.

הג'וינט

המחקר נערך בחסות נָשֵׁר זהו הבחֹת בראיָה

FISCHER
F|B|C|&|Co

המרכז הרפואי סכנין
المركز الطبي سحنيين
SAKHNIN MEDICAL CENTER

ISAKHOURY
METAL INDUSTRY LTD.
Engineering | Fabrication | Construction

משרד פישר בכר חן וול אוריון ושות'
مكتب فيشر باخر حين وول أوريون وشركائه

Arab Economic Forum

The Arab Economic Forum (a registered NPO) is an independent, apolitical, nonprofit institute, specializing in scientific, applied research on socio-economic issues in Arab-Palestinian society in Israel. The Forum's unique importance stems from its focus on researching economic and social issues and their implications for Arab society in Israel, as well as from its ability to implement projects aimed at bringing about significant change in the economic and social status of Palestinian society in Israel. The Forum supports (strategies of action) strategic planning by decision-makers, which contributes to addressing the economic and social challenges faced by the Arab-Palestinian community in Israel.

The Forum ascribes great importance to social and economic processes and to their power in transforming Arab society, in the context of the ethnic divide and socio-economic gaps existing between the weaker Arab minority and the Jewish majority in Israel. In addition, the Forum emphasizes the importance of empowering and promoting businessmen and women in Arab society, as a key means of strengthening its economy.

As a practical application of research findings on ways of realizing the socio-economic potential of Arab society, the Arab Economic Forum has established the Arab Businessmen and Businesswomen's Club, with the aim of supporting Arab businessmen and women and entrepreneurs.

The Arab Economic Forum promotes the above aims by empowering Arab businessmen and women and helping them to develop their skills: encouraging Arab entrepreneurs and promoting a culture of Arab entrepreneurship in Israel; setting up various events and activities to share insights gained from the Forum's research, in addition to holding courses and organizing conferences.

This document is part of a series of reports by the Arab Economic Forum. As part of the Forum's work to strengthen the socio-economic status of the Arab population in Israel, the Forum publishes quarterly reports on macroeconomic topics which are of crucial importance to Arab society. A short report will be published every quarter, focusing on key developments in particular areas that impact the lives of the Arab population.

This report is based on workshops held in four communities supported by the Joint, within the framework of emergency actions by the Joint and its support of civilian social organizations working in Arab society.

TABLE OF CONTENTS

Abstract	17
Introduction	18
General Observations	21
Common Central Issues	21
Lack of Financial Knowledge and Awareness	21
Difficulties in Managing a Family Budget	21
Financial Education in the Family	22
Challenges in Saving and Investment	23
Economic and Political Concerns	23
A Need for Professional Guidance	24
Conclusion and Discussion	25
Appendices	27
Details of Participant Sampling	27
Interview Briefing	27

THE CHALLENGES OF FINANCIAL EDUCATION IN ARAB SOCIETY IN ISRAEL

SUMMARY REPORT

RUBA ABURASS MOGRABE AND SAMI MIAARI

1 ABSTRACT

As part of the activities of the Arab economic Forum - an independent nonprofit institute, specializing in scientific, applied research on socio-economic issues in Arab-Palestinian society in Israel – a comprehensive study has been conducted on the topic of financial education. The Forum's unique importance stems from its focus on researching economic and social issues and their impact on Arab society in Israel, as well as from its ability to implement projects aimed at leading to a significant change in the economic and social status of Palestinian society in Israel, and its ability to implement projects aimed at bringing about significant improvements in the socio-economic condition of the Palestinian population in Israel, and to support strategic planning by decision-makers, which contributes to addressing the economic and social challenges faced by the Arab-Palestinian community in Israel.

The study combines the use of focus groups and in-depth data analysis. The choice of this methodology arose from the need to understand the issues of financial education in cultural, social, and political contexts, which cannot be revealed using quantitative tools alone. The focus group dynamic allowed participants to share their experiences and difficulties, and to reveal aspects previously not researched in the field.

Within this study, four in-depth workshops were held, which included 67 participants in total (70% women and 30% men) in a variety of communities, representing the complex fabric of the Arab population in Israel. The workshops were held in Acre (22 participants, women only), Tur'an (18 participants, women only), Ain Hud (12

participants, women only) and Tamra (15 participants, women, and men) – a selection constituting a representative sample of Arab society in its different aspects (mixed cities, Arab cities, Arab villages).

Structured and open questions were presented to the participants in each workshop, based on an interview briefing which provided a guiding framework for a fruitful and profound discussion about financial education. A key objective was to contribute to the participants' knowledge and encourage an open discussion on the subject. Through cooperation and dialogue, the briefing enabled a deeper understanding of the challenges and opportunities related to financial education in Arab society. It focused on the central questions and invited the participants to take an active part, to share thoughts and to contribute to covering the topic in a comprehensive and engaging way.

The study's findings indicate a lack of basic financial knowledge within Arab society in Israel, especially in areas such as saving, interest and budget management. Many participants have significant difficulties in managing the family budget and balancing their income and expenses. In addition, it was found that a lack of financial education in the family deepens inter-generational gaps in financial knowledge. The field of saving and investment stood out as a major challenge, due to a lack of awareness and to risk aversion. Social and political factors, leading to employment instability and anxiety about unemployment, imposed significant limits on the participants' ability to engage in economic planning.

Nevertheless, the participants showed great interest in acquiring practical tools for financial planning, adapted to their cultural and social requirements, with the aim of improving their economic status and promoting socio-economic mobility. This report presents a comprehensive analysis of the findings and contains five main parts: general observations, central issues, a summary of findings, details of participants' sampling and the interview briefing.

2 INTRODUCTION

In a period of increasing economic complexity, financial education becomes a vital factor in empowering individuals and communities, and greatly helps individuals in making informed decisions related to their economic wellbeing. However, knowledge and financial skills are not equally distributed across all sections of society, and minority groups often face unique challenges in gaining access to and benefitting from financial education. This report focuses on the status of financial education within Arab society in Israel – a significant minority group which has historically struggled with socio-economic gaps.

The Arab population of Israel, which comprises about 21% of the country's total

population, has long struggled with economic challenges, among them lower levels of income compared with the Jewish majority, higher unemployment levels, limited access to financial services and more. These gaps are not merely economic; they are deeply interwoven with social, cultural, and political factors which shape the financial behaviour and status of Arab society. In this context, financial education is (revealed as)/ is shown to be a critical tool to bridge gaps and to foster economic empowerment.

The gap in financial education between the Arab and Jewish societies in Israel reflects profound differences between the two communities, stemming from economic, cultural and social factors. As mentioned, Arab society in Israel has suffered for years from lower income levels, higher unemployment levels, and limited access to financial institutions when compared to the Jewish population (The Central Bureau of Statistics, 2022).¹ A study by Lusardi and Mitchell (2014)² found that a lack of access to financial education causes significant gaps in the ability to manage a budget and to make informed economic decisions.

Cultural factors – such as greater risk aversion within Arab society and the lack of a tradition of financial investment – also exacerbate these gaps (Hofstede, 2011)³. Data from the Bank of Israel (2024)⁴ indicates that the financial education programs existing in Israel are not sufficiently accessible to the Arab public, due to language and cultural barriers. For example, while Jewish financial institutions offer training and advanced digital tools, most of the content is not translated into Arabic and is not adapted to the social context of Arab society (OECD, 2020).⁵

The gaps are not just a matter of knowledge, but also of confidence in financial institutions. A study by Perry and Morris (2005)⁶ indicates that among minority groups, the fear of official institutions increases the preference to rely on informal systems of economic support, such as family or friends. As a result, Arab society in Israel has fewer tools to identify modern financial opportunities and to handle the challenge of a digital economy.

Financial education is a key tool in promoting socio-economic mobility, especially among weaker populations such as the Arab minority in Israel. Social restrictions are defined

-
- 1 The Central Bureau of Statistics, Economic Indices for Arab Society in Israel (2022).
 - 2 Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5- 44.
 - 3 Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. Sage.
 - 4 Bank of Israel, Financial Education in Arab Society – Leverage for Growth and Reducing Gaps (2024).
 - 5 OECD. (2020). *PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart about Money?* OECD Publishing.
 - 6 Perry, V. G., & Morris, M. D. (2005). Who is in control? The role of self perception, knowledge, and income in explaining consumer financial behavior. *Journal of Consumer Affairs*, 39(2), 299- 313.

as an individual's or a group's ability to improve their socio-economic status – during a person's lifetime or in relation to previous generations. Thus, financial education is not only the acquisition of economic knowledge; it is also a means of empowerment, providing practical skills and perceptions which enable people to plan and manage their economic future in an informed way. This study examines the challenges and opportunities of financial education in Arab society, while emphasizing its possible influence on social mobility, with the aim of reducing inter-generational gaps and cultivating equality in economic opportunities.

The rationale of this report is the awareness that effective financial education must be adapted to the specific requirements, cultural difficulties and challenges of the target population. This study is intended to bridge this gap by examining the present situation, regarding the challenges and the opportunities for financial education within Arab society in Israel.

The main research questions are:

- 1 What are the main challenges in the field of financial education in Arab society in Israel?**
- 2 How do cultural, social and political characteristics affect these challenges?**
- 3 Which practical solutions can be suggested to improve the situation?**

The main goal of the study is to identify key gaps and to provide recommendations tailored to those determining policy and to leaders of educational programs.

The study employs a quality research methodology, guiding four in-depth focus groups in various Arab communities in Israel. This approach allows for a precise investigation of positions, experiences, and perceptions in relation to financial education in the community. The focus groups were carefully selected to represent a cross-section of Arab society, including participants from mixed cities, Arab cities, and villages, while ensuring a comprehensive perspective of the topic.

The qualitative methodology was selected due to its ability to reveal profound experiences and perceptions which are not revealed by quantitative research. Nevertheless, the study was conducted with an awareness of the limitations of this methodology, such as a small sample and the possible bias of participants. Thus, we recommend further quantitative studies which will examine the findings in a way which is representative of the entire Arab population.

The ramifications of this study go beyond the academic. Highlighting the specific requirements and challenges which the Arab community faces in the field of financial education may help in making political decisions, guide the development of educational programs, and ultimately contribute to decreasing economic gaps and promoting financial skills.

3 GENERAL OBSERVATIONS

This study constitutes an important step towards understanding the unique challenges and requirements of Arab society in the field of financial education and provides essential insights for developing intervention programs and adapting policy to meet the specific needs of the Arab community. According to the aims and the vision of the Arab Economic Forum, the study sheds light on the significant influence of government policy and bureaucracy on the financial conduct of Arab society, combined with the impact of cultural and social barriers.

The study reveals a significant lack of financial knowledge and among the participants. Many of them have difficulty understanding basic concepts in finance, including such as VAT, interest, credit limits and pensions. This directly impacts their ability to manage their money efficiently and to make informed economic decisions.

THE
CHALLENGES
OF FINANCIAL
EDUCATION
IN ARAB SOCIETY
IN ISRAEL
SUMMARY REPORT

4 COMMON CENTRAL ISSUES

LACK OF FINANCIAL KNOWLEDGE AND AWARENESS

The study indicates that a lack of knowledge and an absence of financial awareness is a key issue among the participants chosen to represent Arab society. The participants in all four groups reported having significant difficulties with understanding many basic financial terms. For example, the Ain Hud session revealed that the participants were not familiar with terms such as tax (in general), VAT (in particular), insurance, pension, interest, credit limit, loan management etc. In Tamra, participants pointed out that household income, household budget, types of expenditures, inflation, the role of the Bank of Israel, VAT etc., were terms of which Arab society has little awareness. This lack of knowledge directly impacts their ability to deal with everyday financial matters, including basic shopping.

Moreover, it was apparent that participants have difficulty in understanding accounts and financial documents. In Acre, for instance, most of the participants shared that they never deal with electricity, water, and city tax payments, rather relying on their spouse. Even when they are the ones making the payment, they do not read precisely what it is they are paying for; for example, the cost of a square meter in city taxes. It is important to point out that the lack of awareness also applies to various economic rights, which citizens of the state are entitled to.

DIFFICULTIES IN MANAGING A FAMILY BUDGET

Managing a family budget is a significant challenge for many of the participants, regardless of gender, employment and educational background, and this is expressed in several ways:

- 1 **Inability to carry out an orderly monitoring of expenditure and income.**
- 2 **Difficulty in balancing income and expenditure, so that expenditure is usually higher than income.**
- 3 **Lack of differentiation between types of expenditure (fixed, current, occasional, periodic).**

In Ain Hud most of the participants shared that they do not keep a record of expenditure and income, and this leads to expenditure usually being higher than income.

In Tur'an, participants had difficulty differentiating between fixed, current, occasional and periodic expenditures. Not understanding these different types of expenditure makes it difficult for them to manage the household budget.

FINANCIAL EDUCATION IN THE FAMILY

A lack of financial education within the family is a significant challenge. Among the participants, the issue arises in several ways:

- 1 **Not including children in matters of family finances.**
- 2 **Difficulty setting economic boundaries for children.**
- 3 **Lack of knowledge of how, and of tools, to educate children in financial matters.**

At the Tamra session, it was discovered that the children of participants are not included in discussions about household expenses, such as water, electricity, city tax, food, and other costs, and are therefore unaware of them. The participants in Tamra also pointed out some central factors which cause difficulty in family financial education. They described a significant gap between parents' economic outlook and that of their children – the children tend to focus more on immediate material needs, while the parents try to promote a long-term economic outlook.

The influence of technology and the digital world on the children changes their economic outlook and the way they consume information, as these channels expose them to a wide range of information sources and opinions — some of which contradict the traditional views held by their parents. Moreover, the children sometimes feel that they have more up-to-date knowledge regarding financial matters, which can cause them to distrust their parents' knowledge and advice. There are also significant inter-generational differences in perceptions of the world of work and in expectations regarding salary and employment conditions. All these create a complex situation where the parents have difficulty in passing financial knowledge on to their children and in having a significant dialogue on the topic of family finances.

■ CHALLENGES IN SAVING AND INVESTMENT

Saving and investment constitute a significant challenge among the participants. In the Tur'an session, for example, it was clear that most of the participants had no fixed savings plan, i.e., regularly depositing a set amount into a savings account, regardless of circumstances. The challenges in this field were –

- 1 Inability to save regularly, mainly due to low income or high expenditure.**
- 2 Lack of knowledge about investment possibilities. In addition, there is no awareness of the need for investment and saving, even on a limited income. In Tamra, for example, it was revealed that within Arab society there is scant knowledge regarding investment and why it is necessary.**
- 3 Difficulties with long-term financial planning.**

Apart from the challenges to saving, there is a significant fear of investment. As revealed in the Tamra session, even when the participants understand the importance of saving, there is a considerable lack of awareness of investment possibilities due to this fear.

The fear of investment stems from several factors – fear of the unknown, fear of financial risks, and difficulty assimilating new ideas in the financial field. The lack of knowledge and experience in investment amplifies the feeling of uncertainty and prevents many from taking advantage of opportunities to increase their capital and improve their economic situation in the long term.

■ ECONOMIC AND POLITICAL CONCERNS

Economic and political concerns are a significant factor in the financial management of the participants from Arab society. In the Ain Hud session, for instance, concerns were raised about these factors – What should we do in the event of war? How would we cope? The main concerns include:

- 1 Worries about the influence of the political and security situation on personal finances.**
- 2 Worries about unemployment and employment instability.**
- 3 Lack of economic security in times of war or crisis.**

The Tamra participants expressed a variety of economic and political concerns which significantly affect their financial decisions. These concerns include profound fears regarding the future of the economy in the shadow of the security situation, especially in the context of war. They expressed a fear of losing their jobs, which reflects the high degree of employment instability felt within Arab society.

Moreover, most of the participants in these groups expressed concerns regarding their economic future in the state of Israel, including concerns over the possibility of sanctions on Arab employees and a scarcity of employment opportunities. These

concerns are not just theoretical; they directly affect the participants' everyday economic management, limit their ability to plan for the long term, and impact important financial decisions in areas such as saving, investment and career planning. This situation creates an atmosphere of ongoing economic uncertainty, which makes it difficult to build long-term financial security within Arab society in Israel.

■ A NEED FOR PROFESSIONAL GUIDANCE

The need for professional guidance in financial matters arose as a central issue in all the groups participating in the study. The participants expressed frustration at the lack of tools, planning ability, and strategic thinking in financial matters, and noted the significant lack of accessible entities from which to obtain professional advice. Participants identified several key concerns, expressed in several central aspects: firstly, there is a lack of reliable and accessible sources of information on financial matters. Secondly, there is a strong wish to acquire practical tools for correct and efficient economic management. Thirdly, a clear need was mentioned for comprehensive guidance regarding investment and savings possibilities.

For example, in Acre the participants showed great interest in topics such as managing savings at home and at the bank and managing investments, even requesting information about opening new businesses and the feasibility of doing so. Despite the clear wish to learn and to improve their economic situation, the participants were concerned that they lacked the resources and the basic knowledge required to advance in this field. This situation highlights the urgent need for the development of training and guidance programs adapted to the needs of Arab society, which will provide not only theoretical knowledge but also practical tools for day-to-day implementation.

5 CONCLUSION AND DISCUSSION

The findings indicate complex challenges stemming from a combination of a lack of basic knowledge, difficulties in managing a budget and a lack of financial education within the family, in addition to economic and political concerns which amplify the difficulties in long-term financial planning. The study highlights the significant gap between the participants' financial needs and the resources and knowledge at their disposal. Dealing with this gap requires a multi-dimensional approach combining education, professional guidance, and a change of perceptions at the social and family level.

A lack of understanding of basic financial terms such as VAT, interest and pensions highlights the need for financial education programs specifically adapted to the needs of Arab society and designed to take account of its unique cultural and social characteristics. Implementing adapted programs can not only improve individuals' economic wellbeing, but also contribute to strengthening the economic power of Arab society in general. The difficulties in managing a family budget, which came up as a central issue in all the focus groups, supports the view that theoretical financial knowledge is not enough, and that there is a need for providing practical skills for everyday economic management.

The obvious lack of financial planning within the family raises an interesting question regarding the inter-generational transfer of financial knowledge in Arab society. This finding points to the need for future study of the family dynamic in relation to economic matters and the influence of the younger generation's financial behaviour.

The challenge to saving and investment which was identified in the study emphasizes the need for a holistic approach to financial education, which combines providing knowledge and dealing with psychological and social barriers. The fear of investment and the concern about financial risks indicate the need for a program which not only provides knowledge, but also addresses the perceptions and positions regarding money and financial management.

Methodologically, the use of focus groups enabled us to get a rich and intensive picture of the financial experiences and perceptions in Arab society. However, we must acknowledge the limitations of a methodology relying on a relatively small sample and the possible bias of the participants who chose to take part in the study. Further quantitative studies could complete the picture and examine the applicability of the findings to the broader population.

The study's findings emphasize the central role of financial education in promoting socio-economic mobility within Arab society. The lack of financial knowledge – which includes a lack of awareness of basic terms such as saving and investment – decreases individuals' ability to improve their economic situation and to plan for the long term.

Financial education can serve as a bridge to perceptive and practical change, allowing individuals and families to handle inbuilt blocks and to leverage opportunities for economic improvement. Not only will developing culturally adapted financial education programs, with an emphasis on the inter-generational transfer of knowledge, strengthen Arab society's economic power, but it will also contribute to decreasing inequality and increasing social mobility at the national level.

As regards implementation, the study's findings indicate the need for developing comprehensive, multi-dimensional financial education programs for Arab society. These programs should include not only providing knowledge, but also developing practical skills, dealing with psychological blocks, and addressing the broader socio-political context. Moreover, developing programs aimed at the family as a whole, not at individuals, should be considered, in order to address the issue of transferring financial knowledge between generations.

Financial education programs do exist in Israel, but they are not sufficiently accessible to Arab society due to cultural and language barriers. Thus, there is a need to adapt these programs to the unique cultural-social context of Arab society. We recommend establishing a financial education program for Arab families, to include:

- 1 Free courses in Arabic, in managing a family budget;**
- 2 Financial education workshops for children in schools;**
- 3 Cooperation with local banks in making financial advice accessible.**

In conclusion, this study contributes to understanding the situation of financial education in Arab society in Israel and emphasizes the need for a culturally and multi-dimensionally adapted approach. The findings indicate important directions for future studies, including a more in-depth examination of inter-generational influences on financial behaviour and developing and evaluating adapted intervention programs.

APPENDICES

APPENDIX A: DETAILS OF PARTICIPANT SAMPLINGS

Group .No	Group Name	Number of Participants	Remarks	Gender	Age Range	Employment	Educational Level
1	Acre	22	Mixed City	Women only	30-50	Part employed Part unemployed	Low
2	Tamra	15	Arab City	Women and Men	30-50	All employed	High
4	Ain Hud	12	Village	Women and Men	40-65	Part employed Part unemployed	Low
5	Tur'an	18	Village	Women only	30-60	Part employed Part unemployed	Varied

APPENDIX B: INTERVIEW BRIEFING

- 1 What are your feelings regarding financial matters (do you have concerns or worries related to money management)? Give an example (concerns about managing an account, managing the household budget, making digital transactions, etc).
- 2 To what extent do you feel that you have enough knowledge and ability to manage your money efficiently?
- 3 What are the main difficulties and challenges you encounter in the matter of managing personal finances? Give examples.
- 4 Which of these difficulties and challenges could affect your confidence, threaten you or negatively impact your plans for the future?
- 5 What do you think are the reasons for the difficulties you mentioned, (for example, being a member of Arab society, lack of knowledge, personal characteristics, living conditions, marital status, social status, policy etc)?
- 6 How do you see yourself resolving financial challenges? How comfortable do you feel sharing financial concerns with those around you?

- 7 How do you save or invest money? Do you have a certain path you follow or does it change from time to time?
- 8 When you have to buy something or spend money for a certain purpose – how do you decide if it is worth the expenditure? Do you also consider the long-term effects of the expenditure?
- 9 What knowledge or tools would you like to acquire to positively impact your financial behaviour?
- 10 What are the things you are interested in learning more about, especially on the topic of financial management? What are the areas you would like to focus on?

المنتدى الاقتصادي العربي
הפורום הכלכלי הערבי
Arab Economic Forum